

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
 «Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
 (наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набісвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

Семенова Марина Володимирівна

*кандидат юридичних наук PhD, лектор
дисципліни «Міжнародне право та право ЄС» в
L'Institut Catholique de Lille (Lille, France) адвокат,
Представник НААУ у Франції (м.Лілль) Cabinet
Semenova Maryna (Lille, France), адвокатське бюро
«ЮФ «Семенова і Партнери» (м. Київ, Україна)*

Бсжанова Анна Володимирівна

*доктор філософії в галузі права. Начальник відділу
юридичного супроводу та договірної роботи
Комплексу спеціальних об'єктів «Фортеця»
Міністерства внутрішніх справ України, адвокат*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДІТЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації Україну покинули понад 11 мільйонів людей. Більшість з них – жінки з дітьми, батьки яких залишилися в Україні. Ті хто досі не повернувся в Україну, залишаються за кордоном більш ніж два с половиною року. Тому, нажаль, наразі юристами констатується зростання кількості розлучень, як за ініціативою жінок, так і чоловіків. Слід констатувати, що більшість жінок після розлучення бажають залишитися з кордоном з дитиною. Водночас зростає кількість чоловіків які не згодні з рішенням жінки залишити дитину закордоном. В зв'язку з чим, наразі, можна визначити декілька основних категорій спорів пов'язаних з захистом прав дитини під час дії в

Україні воєнного стану:

- 1) повернення дітей, вивезених на територію іноземної держави, до держави їх постійного місця проживання у рамках Гаазької Конвенції 1980 року [1] та Гаазької Конвенції 1996 року [2], яка доповнює та посилює Гаазьку конвенцію 1980 року стосовно деяких аспектів;
- 2) визначення місця проживання дитини;
- 3) вирішення питань щодо опіки над дитиною;
- 4) установлення порядку спілкування з дитиною.

Справи щодо повернення до місця постійного проживання дитини – громадянина України, якого було вивезено за кордон після 24.02.2022 р. в умовах воєнного стану, мають певну специфіку, а саме: ці спори виникають щодо дітей, які знаходяться в країнах ЄС та мають статус тимчасового захисту.

Нині справи щодо повернення дитини здебільшого розглядають у тій країні, у якій наразі перебуває дитина. Це пов'язано з тим, що за правилами статей 8-11 Гаазької конвенції 1980 року заявник має право обрати один із шляхів пред'явлення вимоги про повернення дитини до звичайного місця проживання: 1) подання заяви до Центрального органу держави (в Україні – до Міністерства юстиції України) за місцем постійного проживання дитини; 2) подання заяви до Центрального органу держави, до якої дитину вивезено та в якій її утримують; 3) подання відповідної заяви до суду. Найчастіше заявники обирають звернутися до Центрального органу України. У разі подання заяви до Міністерства юстиції України воно передає справу в країну, в якій на даний час імовірно знаходиться дитина.

Основними питаннями, які варто з'ясувати й обґрунтувати під час підготовки документів та розгляду справи в суді, є такі: 1) чи підлягає вирішенню спір про відібрання (повернення) дітей до країни постійного проживання в Україну національними судами країни перебування дитини; 2) чи є переміщення та утримування дитини у країні, у якій вона опинилася, незаконним з точки зору Гаазької конвенції; 3) чи стосується ситуація, яка розглядається в конкретній справі, винятку, передбаченого у статті 13, першого пункту (b) Гаазької конвенції, а саме існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку; 4) чи спроможна служба захисту дітей в країні перебування дитини оцінити дійсний стан та правильно встановити, що саме насправді відповідає інтересам дитини, яка має інший менталітет та не розуміє місцевої мови; 5) наскільки служба захисту дітей в країні перебування дитини є неупередженою та незалежною під час надання висновку до суду.

Варто констатувати, що наразі судова практика стосовно повернення дитини в Україну неоднорідна та суперечлива. Основними аргументами, якими суди обґрунтовують свою позицію щодо неможливості повернення дитини до України, зазвичай є те, що не було незаконного викрадення в розумінні Гаазької Конвенції. Якщо встановлено, що дитина була вивезена з України незаконно, суди використовують такі аргументи: постійним місцем проживання дитини є країна, яка надала тимчасовий захист; Гаазька Конвенція не може бути використана

та не діє під час ведення бойових дій в Україні; дитину не можна повернути в Україну, на підставі винятку, передбаченого у статті 13, першого пункту (b) Гаазької конвенції, а саме існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку. Якщо батько, який подав заяву щодо повернення дитини, не є громадянином України, суди, не звертаючи увагу на те, громадянином якої країни він є, вказують, що дитина повинна залишатися в країні, яка надала тимчасовий захист, оскільки існує ризик, що дитина буде вивезена в країну громадянства батька. Суди використовують також інші аргументи, але, на наш погляд, найцікавішою є позиція естонського суду (справа № 2-22-12716, Pärnu Maakohtu Rapla kohtumaja, суддя Agle Elmik), який дійшов висновку про те, що мало місце викрадення дитини, але відмовив у задоволенні вимоги про повернення дитини в Україну у зв'язку з наявністю кримінальних справ, які розслідуються відносно матері дитини в Україні, та вказав, що, якщо мати дитини не зможе повернутися з дитиною, це спричинить їй психічні страждання та поставить її в нестерпну ситуацію. Завважимо, що: по-перше, така підстава у відмові не передбачена Гаазькою конвенцією; по-друге, це перший відомий нам випадок, коли суд країни ЄС вирішив залишити дитину в країні, у якій вона опинилася в результаті незаконного переміщення, керуючись інтересами особи, яка здійснила викрадення цієї дитини та створила перешкоди для ефективного досудового розслідування в Україні.

Щодо розгляду справ стосовно визначення місця проживання дитини, вирішення питань щодо опіки над дитиною та встановлення порядку спілкування з дитиною, необхідно зазначити, що найпроблемнішими є справи, коли позовну заяву щодо визначення місця проживання дитини, вирішення питань стосовно опіки над дитиною та встановлення порядку спілкування з дитиною подають до суду країни перебування дитини.

Основною проблемою під час надання правової допомоги в таких справах є те, що суди країн ЄС не вбачають відмінності між іноземцями, які знаходяться в країні з метою залишитися назавжди, та громадянами України зі статусом тимчасового захисту та не враховують те, що вони не мають відповідної юрисдикції щодо розгляду такої категорії спорів. Тому для ефективного захисту прав та інтересів дитини під час розгляду такої категорії справ потрібно насамперед переконати суд у тому, що справу повинно бути закрито у зв'язку з відсутністю юрисдикції суду.

Варто зазначити, що аналіз судової практики свідчить про те, що це не завжди вдається, але можливо. Зокрема, під час розгляду справи щодо позбавлення опіки матері – громадянки України над дитиною – громадянкою України судом Королівства Данія була використана наступна правова позиція, яку, ми вважаємо, можна застосовувати під час розгляду аналогічних справ у будь-якій країні Європи:

Так, загальне правило щодо юрисдикції міститься у ст. 5 Гаазької конвенції 1996 року. Воно полягає в тому, що заходи захисту дітей мають бути

вжиті судовими або адміністративними органами держави місця постійного проживання дитини. Гаазька конвенція забороняє вирішувати по суті спір щодо піклування про дитину або визначення її місця проживання. При цьому звичайне місце проживання дитини варто розуміти як таке місце, існування якого доводить певний ступінь прив'язаності дитини до соціального та сімейного її оточення. Із цією метою важливо враховувати тривалість, регулярність, умови та причини перебування дитини і сім'ї в тій чи іншій державі, місце й умови відвідування освітніх закладів, знання мови, соціальні та сімейні відносини дитини в такій державі.

Діти, які були вивезені в країни ЄС після 24.02.2022 р., як правило, народилися та все своє життя до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну проживали в Україні та мають постійне місце реєстрації в Україні. На території країн ЄС вони знаходяться тимчасово відповідно до вимог до Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof [3]. Постійного місця реєстрації в країні перебування такі діти не мають. Більшість дітей за час перебування за межами України не змогли повною мірою адаптуватися до соціального середовища, до зміни мови та відмінностей освітнього процесу, клімату й менталітету. Як правило, усі сімейні та соціальні зв'язки дітей (родичі та друзі) залишилися в Україні. Тому з огляду на всі обставини, зокрема тривалість,

регулярність, умови та причини перебування, місце й умови відвідування освітніх закладів, знання мови, соціальні та сімейні відносини дитини в такій державі, звичайним місцем проживання таких дітей є Україна.

Вирішення по суті спору щодо піклування про дитину або визначення її місця проживання чи питання про опіку в країні, відмінній від країни постійного проживання дитини (у даному випадку це Україна) заборонено Гаазької конвенцією. Тому слід зауважити, що державні органи країн ЄС не мають повноважень вирішувати питання щодо права опіки, у т. ч. права стосовно піклування про дитину та, зокрема, право визначати місце проживання дитини – громадянина України, яка отримала статус тимчасового захисту в країні ЄС відповідно до вимог Директиви Ради ЄС № 2001/55/ЄС у супроводі одного з батьків – громадянина України.

Наша позиція повністю співпадає з позицією, яку викладено у Resolution 2529 (2024) Situation of the children of Ukraine [4]. А саме: у п. 13 вказано, що Асамблея наголошує, що українські діти покидають Україну через збройну агресію Російської Федерації. Україна не створила небезпечних умов життя для своїх дітей. Їм надається лише тимчасовий захист на територіях іноземних держав. Отже, положення статті 6 Гаазької конвенції від 19 жовтня 1996 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів щодо захисту дітей не застосовуються до українських дітей. Водночас застосування статті 5 цієї ж конвенції є доречним. Керуючись статтею 5 конвенції, судові чи

адміністративні органи України мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особистості чи власності дитини.

У разі якщо суд країни перебування дитини починає вирішувати справу, це буде порушенням норм міжнародного права, зокрема, але не виключно:

1) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. ст. 2, 3 Протоколу 4); 2) Загальної декларації прав людини (ст. 13); 3) Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (ст. ст. 9 – 12); 4) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ст. 5); 5) Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 "On minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof" (ст. 21); 6) Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р.; 7) Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 р.

Джерела:

1. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU80314?hide=true> (Дата звернення – 25.10.2024).

2. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19/10/1996. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU96478?an=235&h>

ide=true (дата звернення – 25.10.2024).

3. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj> (дата звернення – 25.10.2024).

4. Resolution 2529 (2024) Situation of the children of Ukraine. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348/html> (дата звернення – 25.10.2024).

Ключові слова: міжнародне право, Гаазька конвенція, тимчасовий захист, права дитини, юрисдикція.

Кононець Олена Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету, адвокат, керівник адвокатського
бюро «Олена Кононець та партнери»*

Рашківська Мирослава Валентинівна

*здобувачка вищої освіти Державного торговельно-
економічного університету*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Численні дослідження різних авторів показують, що під час війни, збройних конфліктів і

БУРДЮЖА О.М.

Механізми цивільного захисту ЄС: історія становлення та розвитку.....332

Секція № 5

Захист прав найбільш вразливих груп населення

ДРАКОХРУСТ Т.В., КАМІНСЬКА К.

Захист прав вразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту: виклики, стратегії перспективи..... 340

СЕМЕНОВА М.В., БЕЖАНОВА А.В.

Деякі аспекти розгляду спорів щодо захисту прав і свобод дітей під час дії в Україні воєнного стану345

КОНОНЕЦЬ О.М., РАШКІВСЬКА М. В.

Захист прав жінок в період збройних конфліктів.....353

БОЛЬШАКОВА О.В.

Зміни умов охорони праці жінок в умовах збройного конфлікту згідно діючого законодавства України359

ІВАНОВА Н.Г., СКАКУН В.О.

Порушення прав дитини під час збройних конфліктів (за матеріалами французького часопису Le nouvel observateur) 366

ФЕДОРОВА Т.С., КАРДЬЄВА О.В.

Роль миротворчих сил ООН у захисті прав дітей під час збройних конфліктів371

ФЕДОРОВА Т.С., ФІЛЕВСЬКА Є.

Захист прав жінок під час воєнних дій 375

ФЕДОРОВА Т.С., ЛИНЮК А.І.

Міжнародний досвід щодо доступу до правосуддя для людей із інвалідністю: бар'єри та шляхи їх подолання 380

TAYLOR A.V.

Overview of the mechanisms for protecting women's rights in Qatar 386

ДИМОВ К.Б.

Міжнародно-правові виклики стосовно надання гуманітарної допомоги біженцям та вимушеним переселенцям під час збройних конфліктів 392

ІВАХНЕНКО Є.О.

До дискусії про особливості захисту прав жінок в умовах збройних конфліктів крізь призму міжнародного права 399

БОНДАРЮК О.О.

Міжнародне викрадення дитини одним з батьків в умовах війни405